

Petar Kružić, vojskovođa na Preziđu Kršćanstva

Obradović, Mateo

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:379068>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MATEO OBRADOVIĆ

PETAR KRUŽIĆ, VOJSKOVOĐA NA PREDZIĐU KRŠĆANSTVA

(završni rad)

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

MATEO OBRADOVIĆ

PETAR KRUŽIĆ, VOJSKOVOĐA NA PREDZIĐU KRŠĆANSTVA

Završni rad

JMBAG: 0303058081, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Raseljenička kriza za vrijeme osmanske ugroze

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: red. prof. dr. sc. Ivan Jurković

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Mateo Obradović, kandidat za prvostupnika povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 24. rujna 2018.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Mateo Obradović dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Petar Kružić, vojskovođa na Predziđu kršćanstva* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 24. rujna 2018.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. PODRIJETLO I RANO DJELOVANJE.....	3
3. PRVA ZNAČAJNA DJELOVANJA.....	4
4. POP ŠIMIĆ, SVJEDOK OBRANE KLISA.....	9
5. POLITIČKA SITUACIJA NAKON MOHAČKE BITKE.....	11
5.1. Rasplet političkih neprilika.....	12
6. NEUMORNI BRANITELJ.....	14
6.1. Problematika opskrbljivanja branitelja.....	15
7. IZMEĐU MLEČANA, TURAKA I KRALJA.....	17
8. POČETAK KRAJA.....	20
9. PAD KLISA I SMRT PETRA KRUŽIĆA.....	22
10. NAKON SMRTI PETRA KRUŽIĆA.....	24
11. ZAKLJUČAK.....	26
12. LITERATURA.....	27
13. SAŽETAK.....	30
14. SUMMARY.....	31

1. UVOD

Podaci o podrijetlu i vremenu rođenja Petra Kružića su vrlo siromašni. Izvori o njegovoj obitelji su također vrlo šturi. Prve pisane podatke o Petru Kružiću dobivamo tek za vrijeme njegova obnašanja dužnosti senjskog i kliškog kapetana. Unatoč slabim izvorima njegova podrijetla, taj hrvatski plemić i kapetan ostavio je ogroman trag u protuosmanskoj borbi. Vrijeme osmanskih osvajanja ostavilo je neizbrisiv trag u hrvatskoj povijesti, ali to je vrijeme izrodilo ljude koji su nesebično stali u obranu Kraljevstva i vjere. Jedan je od takvih zasigurno bio kapetan Petar Kružić.

2. PODRIJETLO I RANO DJELOVANJE

Postoje razne teorije i prijepori o Kružićevu podrijetlu i mjestu rođenja. Krajem 15. stoljeća njegov rod i članovi obitelji nastanjivali su područje oko Bihaća i Bosiljeva, ali to nije bilo njihovo matično područje.¹ Članovi su roda i njegove obitelji pripadali nižem plemićkom staležu, te su se morali seliti potaknuti osmanskim napadima. Prezime Kružić, po svemu sudeći vuče podrijetlo iz Nebljuške županije, između gore Plješivice i rijeke Une.² Darovnica kralja Ludovika II. iz 1524. godine spominje Petra Kružića s pridjevkom "de Croog (Kroog)", što potvrđuje pretpostavku o njegovu podrijetlu jer se između gore Plješivice i rijeke Une nalazi selo Kruge. Postoje i druga mišljenja i teorije poput Johanna Weikharda Valvasora koji tvrdi da je Kružić bio podrijetlom iz Lupoglava u Istri. Nadalje, hrvatski književnik Pavao Ritter Vitezović stajališta je da Kružić potječe iz Trsata, dok je hrvatski pučki pjesnik Andrija Kačić Miošić tvrdio da je Kružić podrijetlom iz Poljica, hrvatske županije nadomak Klisa.³

Kao što postoje nedoumice o pitanju podrijetla kapetana Kružića, prisutan je također i problem o samom rođenju. Ne može se sa sigurnošću reći kada je rođen, ali definitivno u zadnjem desetljeću 15. stoljeća. Osim toga, nije mu poznato ime oca i majke, kao ni braće ako ih je imao, ali su nam poznate vijesti o njegovim sestrama Jeleni i Katarini. Žena Petra Kružića se zvala Jerolima od roda Vragovića. Kao svaki plemić i Kružić je posjedovao svoj obiteljski grb, koji je otisnut u pečatima na njegovim pismima. U štitu grba nalazi se lisica i iznad nje orao raširenih krila koji ju nosi u letu kao plijen.⁴ O njegovu djetinjstvu i mladosti nije nam ništa poznato, ali kao niži plemić sigurno je rano pristupio vojnoj obuci i aktivnoj službi. Svoj napredak u vojnoj karijeri ostvario je zahvaljujući svome junaštvu, te je već oko 1513. obavljao

¹ Usp. Đuro Šurmin, *Acta Croatica – Hrvatski spomenici I, od 1100-1499.*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1898., dok. 136, str. 229; Sándor Horváth – Lajos Thallóczy, *Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum. Comitatum: Dubicza, Orbász et Szana (1244-1710)*, *Monumenta Hungariae historica – Diplomataria*, vol. 36, Budimpešta: A Magyar tudományos akadémia könyvtár-hivatalában, 1912., dok. 14, str. 337-339. O tome pišu i: Radoslav Lopašić, *Bihać i Bihaćka Krajina: mjestopisne i poviestne crtice*, Zagreb: Matica hrvatska, 1890., dok. 6, str. 239-240; Marko Perojević, *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa*, Zagreb: Matica hrvatska, 1931., str. 51.

² Usp. Vjekoslav Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322-1527, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 42, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1917., dok. 38, str. 47-48; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 52.

³ Detaljnije u: Ivan Jurković, "Veliki i osobit razbojnik u službi pape. Petar Kružić, kapetan najjužnijeg dijela protuosmanskoga obrambenog sustava Hrvatske", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU*, vol. 25 (2007.), str. 154, bilj. 4-7.

⁴ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 53.

neku višu vojničku službu u Kliškoj utvrdi. Naime, u njegovom pismu iz 1529. godine on tvrdi kako već šesnaest godina vjerno drži kliški grad, a u drugom pismu iz 1530. spominje da već osamnaest godina brani Klis.⁵ Ne zna se koju je vojnu zadaću obavljao u početku, jer je godine 1513. službu kliškog i sinjskog kaštelana obavljao Ivan Izdarmčić, a iduće godine se spominje Ivan Križanić kao obnašatelj funkcije kliškog kapetana. No, Kružić je zasigurno bio kapetanom Klisa za vrijeme banovanja Petra Berislavića, jer mu je nakon pogibije bana Berislavića ta funkcija potvrđena, te mu je sam ban dugovao 5.000 zlatnih ugarskih florena za kapetansku plaću u Klisu.⁶

3. PRVA ZNAČAJNA DJELOVANJA

O samom djelovanju kapetana Kružića prvih desetak godina nema mnogo podataka. Imamo podatak u kojem se Petar Kružić nalazio u osmanskome sužanjstvu tijekom kojeg mu je pomogao neki "Turčin" Kovačević. Nije poznato kako je zarobljen, ali je moguće da se to dogodilo oko 1515. kada su Osmanlije počele ozbiljnije napadati okolicu Klisa. No, već je 1520. godine bio na slobodi.⁷ Od tada se množe vijesti o kapetanu Kružiću naročito od kada je počela suradnja sa senjskim kapetanom Grugurom Orlovčićem, s kojim će se pobratimiti 1524. godine međusobnim ugovorom o nasljeđivanju svih posjeda u slučaju izumiranja obitelji jednoga od njih dvojice, što govori da su bili posljednji potomci svojih obitelji.⁸

Tomko Mrnavić u životopisu bana Petra Berislavića opisuje između ostalog i njegovu pogibiju. U tom se opisu Petar Kružić ne pojavljuje u najboljem svjetlu. Naime, Mrnavić tvrdi da su nadbiskup Toma Bakač i još neki velikaši htjeli svrgnuti bana Petra Berislavića, te se tomu navodno pridružio i Petar Kružić. Na sastanku u Steničnjaku s Bernardinom Frankapanom ban je Berislavić nastojao postići zajednički

⁵ Usp. Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae* (1526-1530.), vol. 1, ser. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 35, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1914., dok. 249, str. 234-235; isto, dok. 301, str. 297-298; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 108; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 155.

⁶ Usp. Antal Hodinka – Lajos Thalóczy, *A horvát véghelyek oklevéltára* [Spomenici Hrvatske krajine], *Monumenta Hungariae historica – Diplomataria*, vol. 31, Budimpešta: A Magyar tudományos akadémiá könyvkiadó-hivatalában, 1903., dok. 351, str. 510; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 50-51; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 155.

⁷ Laszowski, *Monumenta Habsburgica...*, dok. 488, str. 457-458; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 155.

⁸ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Acta Croatica – Listine hrvatske*, vol. 1, Zagreb: Gaj, 1863., dok. 210, str. 212-213.

dogovor o obrani. Dok su ti pregovori trajali stigla je vijest da su osmanski martolosi provalili u Drežnik, na što je Berislavić htio odmah krenuti u progon tih martolosa, ali je imao vrlo mali broj konjanika uza se. Petar Kružić ga je pokušavao odgovoriti od tog nauma, na što se ban uvrijedio i svejedno je krenuo u progon. Kružić nije pokazivao ni znakove izdaje, a ni straha, te je krenuo s banom, nudeći i samog sebe. Berislavić je hametice porazio martolose i krenuo u potjeru za njima, ali je nesrećom uhvaćen i ubijen, jer je Petar Kružić u jednom trenutku "pobjegao" od bana koji se našao okružen neprijateljima. Tako navodi Tomko Mrnavić, koji ovo piše stoljeće nakon tih događaja i na osnovi nekih bilježaka Ivana Statilića (Statilea) i Antuna Vrančića, koji su bili pristalice kralja Ivana Zapoljskog, dok je Petar Kružić bio pristaša kralja Ferdinanda Habsburškog. Zbog toga možemo zaključiti da se pisalo protiv Kružića iz političkih razloga. Kako god se odigrala ta epizoda u okršaju u kojem je poginuo veliki ban i protuosmanski borac Petar Berislavić, Mrnavićeva vijest o tom događaju po svemu sudeći nije utemeljena.⁹ Nakon tog je događaja Petar Kružić 1520. godine imenovan i na mjesto kliškog župana što se zacijelo ne bi dogodilo da je postojala sumnja u njegovu, netom opisanu, "izdaju". Klis je bio ključnom tvrđavom na sjecištu puteva, te je trebao vojnog zapovjednika i civilnog upravitelja koji je dorastao tom zadatku. Takvu je osobu kralj Ludovik II. očigledno pronašao u Petru Kružiću.

Kružićev prethodnik, župan Dujam Žilić je htio predati predgrađe Klisa Mlečanima. Osim toga mu je i sin prihvatio islam. Zbog te je izdaje Kružiću nakon kapetanske dodijeljena i civilna vlast. Nakon pada su se Knina i Skradina 1522. god. mnogi branitelji povukli u Klis i stavili se Kružiću na raspolagnje. To nije bila novost, jer je Klis i ranije bio grad u koji su dolazili prebjezi iz dubine teritorija dalmatinskog zaleđa i iz Bosne, te tražili utočište i stavljali se na raspolaganje u daljnjoj obrani. Osvajanjem Knina i Skradina Mahmud-paša je odmah opsjeo i Klis. No, Kružić je s Klišanima i svojim podređenim zapovjednikom kliške posade, Petrom Novakovićem, od 4. do 18. lipnja 1522. obranio grad.¹⁰ Mlečani su kao vladari većine dalmatinskih gradova na obali te kao respektabilna sila na Mediteranu, igrali veliku ulogu u geopolitičkim odlukama. Za te se opsade nisu miješali u sukob, jer je trajalo primirje s

⁹ Usp. Perojević, *Petar Kružić...*, str. 55-57; Anđelko Mijatović, "Petar Kružić – kliški i senjski kapetan", *Senjski zbornik*, sv. 17 (1990.), str. 25-26.

¹⁰ Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, "Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali. Brani tratti dei diarj manoscritti di Marino Sanudo", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 8 (1865.), str. 151-152.

Osmanskim Carstvom. Unatoč njihovu “neutralnom stavu”, Mahmud-paša ih je okrivio za svoj neuspjeh pod Klisom.¹¹

Osmanlije su se pripremali u Sinju da udare na Klis već sljedeće 1523. godine. Kada je čuo za te pripreme, Kružić je okupio vojnike i odlučio je sam napasti i preoteti Sinj. Ali, u toj namjeri nije uspio jer ga je presrela velika osmanska postrojba te je izgubio većinu svojih vojnika. Nakon toga obratio se mletačkom knezu u Trogiru za pomoć, uvjeravajući ga da će Klis pasti ako mu ne pruže pomoć, na što su Mlečani odgovorili kako su u miru s Osmanlijama. Kružić tada nije dobio pomoć ni od kralja niti od nadvojvode Ferdinanda.¹² Veliki se preokret dogodio padom, vjerovalo se neosvojive, utvrde Ostrovice, zbog izdaje Damjana Klokočića. Ta vijest je šokirala kršćanski svijet te dolazi do svijesti o izravnoj ugroženosti mletačkih gradova na dalmatinskoj obali. Nedugo zatim, u jednom od naleta Osmanlija na Klis, ban Ivan Karlović traži pomoć i od Mlečana. Tada je reagirao papa Klement VII. te je poslao Klisu pomoć po Tomi Nigeru, a kralj Ludovik moli papu da se nastavi brinuti za taj grad.¹³

Kako su Osmanlije osvojili veliki dio dalmatinskog zaleđa to im je davalo daljnji poticaj da nastave napadati na dobro utvrđeni Klis. Zbog tih je napada bio zabrinut i ban Ivan Karlović te je širio vijest o tome kako je Klisu potrebna pomoć.¹⁴ Već 1524. godine Osmanlije su nanovo napali Klis te su prijeteći upozoravali Mlečane, s kojima su imali uglavljeno primirje, da ne pomažu u obrani grada. Unatoč primirju Osmanlije su pustošili splitsko i trogirsko područje, dok je Klis već bio dva mjeseca pod opsadom. U nestašici hrane i oružja Kružić se zaputio u Senj po ljudstvo i materijalnu pomoć dok je Toma Niger također dovlačio papinu pomoć.¹⁵ Kružić je putovao brodovljem noću, kako se ne bi doznalo da dolazi u pomoć s novim ljudstvom. Kada se iskrcao kod Solina odmah se zaputio s vojskom prema Klisu i potukao je nespremnu i brojčano veću osmansku vojsku. Taj su poduhvat Mlečani potajice hvalili i govorili kako je Kružić junački potukao neprijatelje. Sve je to išlo naravno u korist daljnje obrane Klisa, jer se mogao bolje utvrditi i opremiti, a i u

¹¹ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 61.-62.

¹² Kukuljević Sakcinski, “Rapporti della Republica Veneta...”, str. 165-166; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 64; Jurković, “*Veliki i osobit razbojnik...*”, str. 156.

¹³ Kukuljević Sakcinski, “Rapporti della Republica Veneta...”, str. 171-184; Hodinka – Thalóczy, *A horvát véghelyek...*, dok. 183, str. 289; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 68-71.

¹⁴ Kukuljević Sakcinski, “Rapporti della Republica Veneta...”, str. 172 i 177-178; Hodinka – Thalóczy, *A horvát véghelyek...*, dok. 183, str. 289.

¹⁵ Kukuljević Sakcinski, “Rapporti della Republica Veneta...”, str. 180.

pravom trenutku je došla pomoć pape Klementa VII. preko Tome Nigera. No, to je razljutilo Sulejmana Veličanstvenog koji je za neuspjeh krivio Mlečane, a ovi su se neuvjerljivo opravdavali te su, ispričavajući se, omogućili Osmanlijama slobodan prolaz brodovima do njihova Skradina. To je pak razljutilo zapovjednike Senja i Klisa, koji su kod Zadra sa senjskim brodovljem napali osmanske lađe, oteli jednu te ju s njezinim teretom odveli u Senj. Opet je sultan okrivio Mlečane kako ne paze na more. Sulejmanov pritisak je rezultiralo silnim strahom, ne samo Mlečana od novog rata s Osmanlijama, već su se u spor s Portom uključili i papa Klement VII. i kralj Ludovik kako bi prisilili Senjane da vrate oduzetu lađu s plijenom.¹⁶

Prethodna bitka kod Klisa u kojoj je Petar Kružić odbacio Osmanlije obradovala je sve. Mlečane, jer su njihova mjesta stradavala u osmanskim pustošenjima i znali su da će njihovi posjedi nakon te pobjede barem neko vrijeme biti sigurniji, potom papu kao katoličkog poglavara koji je Kružića pomogao vojskom i novcem, ali i kralja Ludovika koji je u znak zahvalnosti darovao Petru Kružiću i Grguru Orlovčiću posjed Brezovicu u Križevačkoj županiji.¹⁷ Ta pobjeda je nesumnjivo najviše obradovala senjske i kliške kapetane Grgura Orlovčića i Petra Kružića, koji su se nakon te bitke pobratimili u Senju. Tim činom njih dvojica su iskazali međusobno povjerenje da nakon smrti bilo kojega od njih dvojice svi posjedi i sva imovina: *... da on ki bi od niju živ ostal da e on ered i ostanak negov; da on mozi uživati i radovati vsako negovo imine i plemenšćinu i vsako ino blago, gibuće i negibuće, vičnim zakonom i nega ostanka za nim.*¹⁸ Naravno, sva ta ushićenost i sreća nije rješavala probleme osmanskih napada i pustošenja koja su se nastavila po dalmatinskom i hrvatskom teritoriju. Sve je to osvijestilo Mlečane kako trebaju više pažnje poklanjati obrani teritorija, jer su poslali u Dalmaciju svoga izaslanika Malatestu Baleona koji je obišao mletačke teritorije i izvijestio Veneciju o teškom stanju koje je tamo zatekao.¹⁹

Grad Senj je kao sjedište protuosmanske obrane bio od velike važnosti, pa su Osmanlije iz Bosne i središnje netom osvojene Hrvatske upadali na teritorij Primorja i

¹⁶ Isto, str. 182.

¹⁷ Ivan Bojničić, "Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku. Iz kraljevskih registraturnih knjiga *Libri regii*", *Vjesnik Kr. hrv.-dalm.-slav. zemaljskoga arkiva*, god. 7, sv. 3 (1905.), dok. 1, str. 180-182.

¹⁸ Kukuljević Sakcinski, *Acta Croatica...*, dok. 210, str. 212-213. Usp. također: Perojević, *Petar Kružić...*, str. 71; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 164-165.

¹⁹ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 71.-72.

pustošili ga, te su tako došli i do Karlobaga i Vinodola što je bila prijetnja i samom Senju. Senjani su potražili pomoć krčkog providura, ali on se pravdao da se odluka o pomoći mora dobiti iz Venecije te ih je bodrio u daljnjoj borbi protiv Osmanlija. Tada je u travnju 1525. Petar Kružić s Klišanima uklonio opasnost u okolici Senja. Ovaj poduhvat Kružić je ostvario uz velika vlastita financijska odricanja zbog manjka materijalnih dobara i pomoći. Tu nailazimo na problem isplate vojnika, ali i same neophodne opskrbe za obranu teritorija, koja je kronično nedostajala. Stalnim ratovanjem trošila su se velika sredstva u opskrbi vojnika koji su često napuštali dužnost zbog nepodnošljivog materijalnog stanja.²⁰ Kralj Ludovik nekoliko je puta molio papu da preuzme grad Klis, jer je on imao ogromne izdatke za obranu kraljevstva. Ban Ivan Karlović ne mogavši obraniti Knin i Skradin odrekao se banske časti i na njegovu se pomoć više nije moglo računati. Često ni sam papa nije mogao pomagati obranu grada pa su Kružić i Orlovčić kao i mnogi plemići toga vremena odvajali i do zadnjega trošili svoj imetak. Veliki problem u obrani kraljevskih gradova kao što je bio Klis je bila opskrba hranom.²¹ Tek uz velike napore i odricanja branitelji bi držali te strateški važne gradove. Takav jedan grad bio je i Jajce, koji su Osmanlije opsjeli 1525. godine. Knez Krsto Frankopan je prodrijevši s vojskom do Jajca sjajnim manevrima omogućio Petru Kružiću da unese potrebne namirnice u grad. Kralj je kanio Krsti Frankopanu u znak zahvalnosti i za stečene zasluge vratiti grad Senj na što su se usprotivili, ne samo ugarski velikaši, već i senjski kapetani. Između Frankopana i Kružića se tada rodilo uzajamno nepovjerenje i rivalitet, jer su Frankopani htjeli pod svaku cijenu vratiti vlast nad Senjom što nije bilo u interesu Senjana i njihovih kapetana. Takvo je stanje potrajalo do Mohačke bitke u kojoj je izginuo veliki broj ugarskih i hrvatskih vojnika i plemića, njih 20.000, među kojima je bio i Kružićev pobratim i kapetan Grgur Orlovčić.²²

²⁰ Usp. Hodinka – Thalóczy, *A horvát véghelyek...*, dok. 351, str. 509-510.

²¹ Usp. Ivan Jurković, "Crvljivi biškoti i slastice – hrana i branitelji na istočnojadranskom Predziđu kršćanstva u 16. st.", u: Marija Mogorović Crljenko – Elena Uljančić-Vekić (gl. ur.), *Cerealia, oleum, vinum...: kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: *3. istarski povijesni biennale*, sv. 3, Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Zavičajni muzej Poreštine, 2009., str. 99-106.

²² Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 161-162.

4. POP ŠIMIĆ, SVJEDOK OBRANE KLISA

Pop Šimić, u historiografiji poznat pod raznim imenima, ali punim imenom i prezimenom Šimun (Šimić) Mrzotić Vrmanić, bio je blizak suradnik Petra Kružića. Rodom je bio iz Rmnja, grada na Uni koji je bio od velike strateške važnosti. Grad je nakon Krbavske bitke bio pod stalnim osmanskim pritiskom te će se stanovništvo povlačiti pred ratnom opasnošću. Pop Šimić, prvi put je spomenut u jednoj glagoljskoj darovnici iz 1510. godine kao svjedok darivanja Jelene Keglević kaptolu u Otočcu. Već u ožujku 1527. godine uključen je u događaje tadašnje Kraljevine Hrvatske, kao odana i pouzdana osoba kakve je trebao Petar Kružić, pa i samo Kraljevstvo.²³ Uz neprestane akindžijske i martološke upade i razaranja i vremenski uvjeti su se 1523. na 1524. godinu naglo pogoršali. Dogodile su se duge i hladne zime nakon kojih je nastupio period gladi. To objašnjava razlog učestalih pljački i haranja osmanske vojske iz Bosne. Pored svega toga raširila se i epidemija kuge koja se pojavila u Bosni i došla s akindžijama u njihovim naletima prema zaleđu i obali Dalmacije. Ni sljedeća zima nije išla na ruku ondašnjem stanovništvu, kao niti ponovljene provale akindžija i martolosa, te su tada područja županija Krbave i Like ostala gotovo bez starosjedilačkog stanovništva, što objašnjava i uspostavljanje osmanske kontrole nad tim područjem 1527. godine bez većeg otpora branitelja.²⁴

Za obranu Klisa važnu ulogu su igrala dva grada na obali, Trogir i Split. Klis je jedino mogao biti opskrbljen morskim putem iz Senja i iz tih dvaju susjednih gradova, što se najbolje pokazalo i u prije spomenutoj Kružićevoj akciji razbijanja osmanske opsade Klisa u proljeće 1524. kao i one mostarskog sandžakbega Mehmeda Mihailbegovića 1527. godine. Te je godine Split pokosila kuga koja je ostavila traga i na sposobnost obrane grada zbog premalog broja preživjelih branitelja, što treba uzeti u obzir u narednim godinama obrane Klisa. Nakon Mohačke bitke uslijedilo je teško stanje unutar samog Kraljevstva, što će i Petra Kružića uvući u razmirice.²⁵ Tada se Šimun Mrzotić kao kanonik i primicer kaptola u Senju preko Petra Kružića uključuje u političke događaje Hrvatske. Kružić će ga slati riječkom kapetanu

²³ Ivan Jurković, "Pop Šimić, opat molstira sv. Petra u šumi – posredničke uloge raseljenog svećenika, kliškog potkneza i bilježnika za trajanja osmanske ugroze", u: Neven Budak (gl. ur.), *Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim skupinama*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: 2. *istarski povijesni biennale*, sv. 2, Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2007., str. 110-113.

²⁴ *Isto*, str. 123-124.

²⁵ *Isto*, str. 124.

Apfaltereru kao posrednika, zbog prepirki sa Zapoljinim pristašama Bernardinom i Krstom Frankopanom. Mrzotić je već 1528. trajno boravio u Klisu, te je 1532. zajedno s Emerikom Imprićem imenovan kliškim potknezom. Zajedno s Kružićem uspio je osigurati pomoć Sv. Stolice i dvora u Beču, kako bi se učvrstila obrana jedinoga preostalog utvrđenog grada u tom dijelu srednjovjekovne Hrvatske. U tom je periodu postao i kanonikom nadbiskupijskog kaptola u Splitu. U korist popa Šimića kao sudionika tadašnjih događaja, išlo je i prijateljsko okruženje i brojna poznanstva u mjestima u koja su doseljavali njegovi zemljaci već integriranih u život zajednica Senja, Splita i Trogira.²⁶

Kada je vojskovođa i miljenik Sulejmana Veličanstvenog, Nikola Querini, rodom Mlečanin, uspio izdajom jednog franjevca preoteti Klis 1. svibnja 1532., Šimun Mrzotić je morao napustiti taj grad, te se žurno uputio prema Splitu. U tom je bijegu skoro bio uhvaćen i ubijen, ali se uspio sakriti u kulu Kuk u Splitskom polju. Došavši u Split odmah je o minulim događajima javio Petru Kružiću koji je tada boravio u krapanjskom samostanu. Zahvaljujući toj vijesti Kružić je kroz mjesec dana uspio preoteti Queriniju i Osmanlijama grad Klis.²⁷ Mlečni su bili u krhkom miru s Osmanlijama, te su ga nastojali sačuvati. Čuvši za Mrzotićev pothvat, krajem 1533., dok je boravio u Senju, mletačke vlasti su ga izgnale iz Splita, oduzele mu funkciju splitskog kanonika i svu nepokretnu imovinu u Splitu, koja mu je dodijeljena od mletačke vlasti, zbog zasluga u čuvanju Klisa. Od tada je boravio u Istri, te je postao priorom pavlinskog samostana u Sv. Petru u šumi 1541. godine. Ondje će i dočekati vijest o padu Klisa i pogibji Petra Kružića. Iako je pokušavao ponovo djelovati u preotimanju Klisa, do toga nije došlo. Njegov život na "granici kršćanstva" ga je oblikovao kao vojnika i diplomata, a ne samo kao običnog svećenika.²⁸

²⁶ *Isto*, str. 113-118.

²⁷ Detaljniji opis u: Perojević, *Petar Kružić...*, str. 137-140.

²⁸ Jurković, "Pop Šimić, opat molstira sv. Petra u šumi...", str. 125-126.

5. POLITIČKA SITUACIJA NAKON MOHAČKE BITKE

Nakon Mohačke bitke 1526. godine i smrti samog kralja Ludovika u njoj, ostalo je upražnjeno mjesto na ugarsko-hrvatskom prijestolju, jer Ludovik nije imao potomka sa suprugom Marijom, sestrom Ferdinanda Habsburškog. Ferdinand je odmah istaknuo svoju kandidaturu na upražnjen tron, ali je isto učinio i Ivan Zapolja, na čiju je stranu stalo slavonsko plemstvo. Habsburgovci su se naime pozivali na prethodno uglavljene ugovore o nasljeđivanju s Matijom Korvinom i Vladislavom Jagelovićem. Među hrvatskim staležima pojavilo se mišljenje kako smrću kralja Ludovika prestaje njihov odnos s Ugarskom, te sada mogu samostalno birati kralja. U tu cijelu priču ušle su i Osmanlije, nudeći Hrvatima da se predaju sultanu te da će im se osigurati sva prava, neće im biti oduzeta djedovina, običaji, vjera i da neće morati ratovati protiv ostalih kršćana u ime Osmanskog Carstva.²⁹ Javili su se i Mlečani, nagovarajući Hrvate da nađu vladara među sobom i da uđu u savez s njima, te kako će ih oni pomagati i braniti. Većina hrvatskog plemstva stala je uz Ferdinanda, dok je slavonsko plemstvo stalo uz Ivana Zapolju. Slavonski staleži saborom u Koprivnici 23. rujna 1526. imenovali su Krstu Frankopana kao "branitelja i zaštitnika kraljevine". Za to vrijeme većina ugarskih plemića izabire Ivana Zapolju i 11. studenog 1526. u Stolnom Biogradu (Székesfehérvár) ga krune za kralja. Imao je i potporu slavonskih plemića, zagrebačkog biskupa Šimuna Erdödyja i na koncu grofa Krste Frankopana premda je ranijih godina podržavao Ferdinanda Habsburškog. Naime, Krsto je mislio da će mu Zapolja vratiti Senj prije negoli Ferdinand i opravdavjući se kako mu je Ferdinand dugovao plaće za službe odrađene bečkom dvoru, ali i zbog nepovjerenja u Ferdinandovu novčanu i materijalnu pomoć Hrvatskoj u borbi s nadirućim Osmanlijama. Unatoč tome Ferdinanda su 23. listopada 1526. Česi izabrali za kralja, a 16. prosinca dio ugarskih velikaša proglasio ga je ugarskim kraljem u Požunu. Nedugo zatim 1. siječnja 1527. Hrvatski sabor sastao se u Cetinu i jednoglasno ga izabrao za hrvatskog kralja. On se obvezao kako će pomagati obranu Kraljevstva sa svojim ljudstvom i novcem te da će pregledati i opskrbiti sve utvrde u Hrvatskoj. Treba istaknuti da je Krsto bio toliko moćan da je mogao parirati svim hrvatskim velikašima, a bude li ga Ivan Zapolja i materijalno potpomogao, mogao ih je nadvladati, što je istaknuo i sam Ferdinand.³⁰ Za razliku od sabora u Cetinu,

²⁹ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 82.

³⁰ *Isto*, str. 84; Neven Budak – Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., str. 281-286 i 301-302.

slavonski velikaši su 6. siječnja 1527. u Dubravi proglasili Ivana Zapolju za svoga kralja. Tako su se u podijeljenim hrvatskim zemljama uz dva kralja pojavila i dva bana s "ovlastima u obje krunovine" (Hrvatskoj i Slavoniji), Krsto Frankopan u ime Ivana Zapolje i Franjo Baćan kao Ferdinandov ban.³¹

5.1. Rasplet političkih neprilika

U kolopletu je tih događaja, Petar Kružić nakon smrti Grgura Orlovčića ostao jedinim kapetanom Senja i Klisa i odmah je stao na stranu Ferdinanda. Kao kapetan Senja, dolazio je u problematičan doticaj s Frankopanima koji su htjeli taj grad pod svaku cijenu. Očigledno je Ferdinand znao koliko je Senj važna utvrda, te je po svojim poslanicima pozvao Kružića na sabor u Cetin. Na taj sabor Kružić se nije usudio krenuti jer je znao da bi ga Krsto Frankopan mogao uhvatiti na tom putu, ispričao se i poslao je svoga izaslanika, svećenika Marka Marulića, kojega su po povratku Frankopani i uhvatili. S druge strane, senjski biskup Jožefić, koji je bio na strani Zapolje, po povratku iz Italije nije se uputio u Senj već u Ugarsku, jer se bojao da bi ga Kružić mogao zarobiti. Nedugo nakon toga Kružić je po svojim poslanicima dogovorio s Ferdinandovim komesarima da će Senj, Otočac, Starigrad i Klis priznati Ferdinandovu vlast.³²

Premda je veliki dio hrvatskog plemstva izabrao Ferdinanda za kralja vjerujući u njegova jamstva da će pomoći u obrani Kraljevstva, uskoro se pokazalo da plemstvo nije dobivalo pomoć već samo njegove isprike kako nije u stanju poslati pomoć zbog toga što je vodio rat za prijestolje. Hrvatsko plemstvo je vrlo brzo izrazilo svoje nezadovoljstvo okupivši se 28. travnja 1527. na saboru u Cetinu. Iz tog događaja dobivamo ovu vijest: *Neka znade V. V. ... kako se ne može naći, da bi i jedan vladar silom zavladao Hrvatskom, jer po smrti našeg posljedega kralja sretne uspomene Zvonimira, mi smo se slobodne volje pridružili svetoj kruni ugarskoga kraljevstva, a poslje toga, sada, Vašemu Veličanstvu. I još se navodi: Nitko neka ne misli, da mi nijesmo mogli učiniti drugo, negoli se dati pod okrilje V. V. ... Turci su nas već više puta molili, da im dopustimo, da preko Hrvatske provale u pokrajine V.V.*

³¹ Ferdo Šišić, *Acta comitialia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (1526-1536.)*, vol. 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 33, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1912., dok. 38, str. 41; isto, dok. 47, str. 60.

³² Isto, dok. 49, str. 67; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 161-162.

*Obećavali su nam, da će naša imanja ostaviti netaknuta, a uz to će nam ostaviti i sav plijen osim zarobljenih ljudi. Otkako smo pod vladom V. V., napastovali su nas Mlečani, neka zajedno s njima sklopimo mir s Turcima, pa će nam tada dati velike nagrade. Velike nam pomoći obećava i erdeljski vojvoda (misli se na Ivana Zapolju), koji se sada naziva kraljem.*³³

Ova vijest donosi nam nekoliko činjenica. Hrvatsko plemstvo izričito navodi da su svjesni svoga pravnog statusa u Kraljevstvu. Ovdje nailazimo i na protonacionalni osjećaj i svijesti o zajedničkoj pripadnosti u spominjanju kralja Zvonimira kao vladara koji je bio "njihov posljednji vladar", dakle vladar njihove krvi i jezika. Ponovo se ističe kako su Osmanlije nudili hrvatskom plemstvu mnoge povlastice kako bi krenuli u daljnja osvajanja. To nuđenje govori koliko je obrana hrvatskih krajeva i nepokolebljivost branitelja koji nisu pristajali na povlastice bila velikom zaprekom Osmanlijama u njihovom napredovanju prema austrijskim zemljama. Stoga se ovaj dopis hrvatskih staleža može promatrati i kao svojevrsni ultimatum Ferdinandu ne bi li ga se nekako osvjestilo o važnosti obrane Kraljevstva i podsjetilo na njegova obećanja, a napose na kraju u spominjanu Ferdinandovog takmaca Ivana Zapolje.³⁴ Nedugo zatim u kolovozu 1527. Ferdinand je ušao u Budim i u rujnu potukao Ivana Zapolju u bitci kod Tokaja. Na području Slavonije poginuo je pod Varaždinom (27. rujna) i najveći pristaša Zapolje, Krsto Frankopan. Preostalo plemstvo je na saboru u Križevcima 6. listopada priznalo Ferdinanda za kralja, koji se zatim i okrunio u Stolnom Biogradu 3. studenog.³⁵

Na polaganje zakletve kralju uputio se i Petar Kružić, kojemu je kralj potvrdio darovnicu kralja Ludovika za Brezovicu. U Ostrogonu, 7. siječnja 1528., pred kralja stupio je Petar Kružić. Tražio je da mu isplati zaostale plaće i da ga otpusti iz službe. Kralj nije imao novaca i nije mogao tako brzo pronaći zamjenu za Kružića pa mu je potvrdio ugovor kojim mu u zalog na deset godina daje Lupovglav u Istri za 10.760 ugarskih zlatnih florena. Tom prilikom imenovao ga je svojim poslanikom u Dubrovačkoj Republici, te mu je povjerio da ode u Dubrovnik i obavijesti Dubrovčane o zahtjevima kralja. Kružić se iz Ostrogona vratio u Hrvatsku i nije poznato je li se uputio u Dubrovnik. Poznato je da se nakon Ferdinandove krunidbe Dubrovnik

³³ Šišić, *Acta comitialia Regni Croatiae...*, dok. 65-66, str. 97-103; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 92; Lujo Margetić, "Cetinski sabori u 1527.", *Senjski zbornik*, sv. 17 (1990.), str. 37-40.

³⁴ Budak – Raukar, *Hrvatska povijest...*, str. 302.

³⁵ Šišić, *Acta comitialia Regni Croatiae...*, dok. 85-86, str. 134.

obvezao novom kralju kao svojemu suverenu uplaćivati godišnju pristojbu, ali se istovremeno stavio i pod zaštitu Osmanskog Carstva. Poražena vojska Ivana Zapolje nije mirovala kao ni on sam pa je na sve načine pokušavao vratiti prijestolje, pozivajući Osmanlije da upadaju u Kraljevstvo. U to vrijeme palo je i Jajce, vrlo značajan obrambeni grad preko kojeg je sjeverna i južna Hrvatska bila povezana.³⁶

6. NEUMORNI BRANITELJ

Kako je Ferdinand za vrijeme cijele svoje vladavine bio u teškoj financijskoj situaciji i nije mogao davati puno osim obećanja što je još više otežavalo stanje na terenu. Uzalud se Petar Kružić u pismima tužio kralju kako je potrebna pomoć za daljnu obranu i da je potrošio sav svoj imetak na obranu najizloženijih utvrda. Krajem se 1528. ili početkom 1529. zaputio čak i u Graz da kralju osobno iznese svoje potrebe i molbe.³⁷ Opetovano je zbog financijskih neprilika tražio da ga kralj otpusti sa dužnosti senjskog kapetana i ako kralj ne bude u mogućnosti opskrbiti Klis sa svime potrebnim, da ga preda banu Franji Baćaniju. Kako je to ovaj otklonio, zamolio ga je da mu barem ustupi luku Lovran u Istri kako bi mogao brodovljem dolaziti i opskrbljivati Klis.³⁸ Kralj mu je nudio i neke posjede Zapoljinih sljedbenika u Slavoniji, u koje Kružić ionako nije mogao biti pravovaljano uveden. Na koncu ga je Ferdinand oslobodio službe kapetana Senja, premda je znao da će mu teško naći zamjenu i da je jako bitan čovjek u obrani. Na mjesto kapetana Senja kralj je postavio Nijemca, Erazma Sauera.³⁹ Senjani će se nedugo zatim u pismima žaliti da od kako je Petar Kružić otišao, njihova obrana je sve slabija. Po pitanju Klisa, kralj je znao da će teško naći zamjenu na tom važnom obrambenom mjestu, te je Kružiću jamčio da će posredovanjem ljubljanskoga biskupa Kristofora Rauberera biti osigurana pomoć iz Kranjske za Klis.⁴⁰

Kao kliški župan i kapetan slao je Kružić uhode u "Tursku" da ga izvještavaju o daljnjim potezima Osmanlija koja je on već krajem travnja te godine prosljeđivao kralju. Kako je strepio za Klis uputio se početkom lipnja da opskrbi grad, ali su ga

³⁶ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 95.

³⁷ Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, dok. 138-139, str. 123-128.

³⁸ *Isto*, dok. 166, str. 155-156.

³⁹ Hodinka – Thalóczy, *A horvát véghelyek...*, dok. 434, str. 579-580; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 86-87 i 93-94.

⁴⁰ Hodinka – Thalóczy, *A horvát véghelyek...*, dok. 478, str. 625-626.

Mlečani na moru zaskočili i držali njega i njegovu brodovlje čak 17 dana pod stražom na otvorenu moru čime je nanijeta znatna materijalna šteta braniteljima Klisa.⁴¹

Vijest o velikom pohodu Osmanlija na Beč je pristigla i do kralja, a i sam mu je Kružić je preko svojih uhoda slao informacije o tom pohodu.⁴² U tom naletu Osmanlije su došle do samog Beča gdje su zaustavljeni. Ivan Zapolja pridruživši se Sulejmanu Veličanstvenom na Mohačkom polju više nije krio da je zapravo osmanski namjesnik u Ugarskoj.

Od mnogobrojnih Kružićevih molbi, kralj bi najčešće ispunjavao one oko pitanja darovanja nekih posjeda.⁴³ Tako je Kružiću bila važna već spomenuta luka Lovran u Istri u kojoj bi stacionirao svoju mornaricu. Tu je luku on često koristio jer se nalazila u blizini Lupoglava, tvrđave i gospoštije koju je držao kao založni gospodar.⁴⁴ Naseljavajući svoje sljedbenike (familijare) na to područje, Kružić je udario temelje uskočke mornarice koja će kasnije operirati po moru i nanositi gubitke Mlečanima i Osmanlijama. Iz tih poteza se vidi kako su se operativna djelovanja polako selila na more zbog sve jačeg pritiska Osmanlija na kopnu.

6.1. Problematika opskrbljivanja branitelja

Petar Kružić obraćajući se kralju Ferdinandu Habsburškom piše da će njegovi posadnici "morati natjerani gladom i zlom seliti u drugo kraljevstvo, ostavivši ovaj grad Klis". U toj se rečenici reflektira i sama misao Fabrizija Colonne u dijelu Niccola Machiavellia *Umijeće ratovanja*: "sve drugo u ratu može se s vremenom pobijediti, jedino glad s vremenom pobijedi tebe", te je bolje "pobijediti neprijatelja glađu nego mačem, jer je u njezinoj pobjedi mnogo moćnija fortuna od vrline".⁴⁵ Novac koji je bio potreban za funkcioniranje protuosmanskoga obrambenog sustava, zadavao je još veće probleme braniteljima. Senjani, Brinjani i Otočani se žale 1530. godine kralju Ferdinandu da otkako je otišao kapetan Kružić sa dužnosti, opskrba u gradovima je jako loša, te da žive od onoga što je pribavio on sam prije godinu dana i da teško

⁴¹ Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, dok. 166, str. 155-156 i dok. 186, str. 176-177.

⁴² *Isto*, dok. 167, str. 156.

⁴³ Bojničić, "Kraljevske darovnice...", dok. 34, str. 199.

⁴⁴ Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, dok. 186, str. 176-177.

⁴⁵ Jurković, "Crvljivi biškoti i slastice...", str. 99-100.

dolaze do hrane i gube u ratnim pohodima. Već ranije spomenute nedostatne pomoći braniteljima bile su glavnim problemom cijelog obrambenog sustava, jer se za cijelo područje pod opsadom brinulo već materijalno i financijski iscrpljeno hrvatsko plemstvo koje nije više imalo dovoljno sredstava da samo odbacuje učestale napade osmanske vojske. Od mnogih poslanih pisama Petar Kružić se u jednom ovako očituje: *Ja bih, samo kada bi mi se dalo novca, hrane, topova i ostalih stvari, drage volje ušao u Klis, ali se ne usuđujem, jer se bojim doći pred službenike koji nisu za toliko godina plaćeni, pa bi me ubili. Kad bih barem mogao imati hrane i topova, pokušao bih sreću i ne bih se ustručavao na bilo koji način ući, da ne znam što me čeka, jer ako uđem i ondje se zatvorim te slučajno budem opsjednut, nemam potrebnih stvari. Ukoliko se to sve na vrijeme i brzo ne pripravi i ne uredi, Klis će bez sumnje propasti, ali neka se to meni ne prigovara.*⁴⁶ Zbog sveukupnog stanja, Petar Kružić je bio primoran primijeniti novu taktiku opskrbe namirnicama i ratnim potrepštinama, te je 1530. godine poput Osmanlija krenuo pustošiti i pljačkati njihov teritorij. U upadima se uzimalo sve što je imalo vrijednost – hranu, stoku, raznovrsnu robu i dragocjenosti koje su se mogle lako unovčiti, potom i ljude za koje bi se kasnije tražila otkupnina. Prepadi su i napadi na pogranično stanovništvo koje je bilo pod osmanskom vlašću bili usmjereni na sve. Nije se radila razlika s obzirom na njegovo etničko, vjersko ili društveno podrijetlo. Uostalom, svi su oni bili osmanskim podanicima i veliki dio njih je aktivno sudjelovalo u operacijama martoloških i akindžijskih postrojba.⁴⁷ Kružić je zaigurno imao koristi od tih upada, koji su bili i taktičke (psihološke) naravi, pokušavajući tako obeshrabriti kršćane koji su se nalazili pod osmanskom vlašću da se pridruže osmanskoj vojsci. Od listopada 1530. do lipnja 1536. Kružić je sa svojim suradnicima i podređenim vojskovođama izveo više od deset pomno planiranih takvih upada.⁴⁸

⁴⁶ Usp. Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, dok. 334, str. 326-327; Jurković, "Crvljivi biškoti i slastice...", str. 103-104.

⁴⁷ Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 157-158.

⁴⁸ *Isti*, "Crvljivi biškoti i slastice...", str. 104-105.

7. IZMEĐU MLEČANA, TURAKA I KRALJA

U svojim su napredovanjima Osmanlije 1532. godine krenuli preko Drave i južne Ugarske u daljnja osvajanja prema Austriji. No, zaustavio ih je Nikola Jurišić u braneći Kiseg sa 700 svojih branitelja. Sulejman je nakon bezuspješne opsade Kisega odustao od pohoda na Beč, te se povukao jednim dijelom preko južne Ugarske, a drugim preko Slavonije koju je tom prilikom opustošio, opljačkao i odveo veliki broj ljudi u sužanjstvo.

U to je vrijeme sultan darovao Poljičku županiju, Senj i Klis, svom vjernom vojskovođi i diplomatu, Alvizeu Grittiju, sinu mletačkog dužda. Osmanlijama su i problem bili Splićani koji su tajno opskrbljivali Klis hranom, te ih je i sam sultan prisiljavao da ne čine to. Tako su Osmanlije i Nikola Querini, Grittijev vojskovođa i familjar, vojno kontrolirajući Solin i Kaštelansko polje sprječavali djelovanja Klišana i Poljičana. Dok su Mlečani šurovali s Osmanlijama, sabotirali su djelovanje Petra Kružića. Kada je zaposjeo Poljica, Querini je gledao da se dočepa i Klisa. U travnju Kružić nije boravio u Klisu, te je Querini to iskoristio ponudivši Klišanima predaju, na što su oni zatražili rok od 20 dana, jer su htjeli upitati Kružića za savjet. Sklopljeno je kratkotrajno primirje. Za čitavu je igru Querinija, mletačkih vlasti u Splitu koje su podržavale Querinija, potom Splićana koji su nagovarali Klišane da se odupru Queriniju i Osmanlijama, doznao i sam Petar Kružić. Poslao je svoga predstavnika Nikolu Jadrijevića pred dužda da ga upita kakve su nakane Mlečana. Sam dužd se pokušavao opravdati, govoreći da nije na vladi hoće li Alvize Gritti osvojiti Klis, te da je zbog primirja s Osmanlijama zabranjeno preko dalmatinskih luka opskrbljivati Klis hranom i ratnim potrepštinama. Kako je vrijeme primirja odmicalo, a Klišani su se nadali pomoći kralja Ferdinanda koji je čuo za cijeli slučaj, tako su na koncu odlučili grad predati mletačkim vlastima u Splitu. No, Mlečani su htjeli pod svaku cijenu održati primirje s Osmanlijama pa su otklonili prijedlog Klišana. Kružić u tom času nije shvaćao ozbiljnost cijele situacije, jer je bio uvjeren kako je bio dovoljan protest u Veneciji, pa se zaputio papi u Rim da ga moli za pomoć.⁴⁹

Querini je 30. svibnja 1532. ipak ušao u Klis. Na prije spomenutu vijest popa Šimića, o ulasku Querinija u Klis, odazvao se Kružić te žurno krenuo iz Rima u Senj. Iz Senja je provalio s još nekoliko zapovjednika prema Bosni te je potukao Osmanlije

⁴⁹ Detaljnije u: Jurković, "Pop Šimić, opat molstira sv. Petra u šumi...", str. 123-126.

kod Glamoča. Taj je prodor zastrašio osmanske vlasti koje su hitno mobilizirali svo stanovništvo s ciljem da se Kružićeva vojska potisne s tih prostora. Uskoro se Kružić našao sa svojim odanim familijarom i zapovjednikom Tomom Gvozdanovićem, prognanim bosanskim plemićem, u samostanu na Krapnju, gdje su osmislili akciju preotimanja Klisa. Bilo je dovoljno 500 zlatnika, koje je Kružić dao Gvozdanoviću da se akcija dobro organizira. Klišani su Querinija smatrali krivokletnikom, jer je prilikom predaje grada obećao da u tvrđavu neće ući Osmanlije, što je ovaj odmah i učinio pozvavši postrojbe livanjskog paše. Gvozdanović je, dakle, u suradnji s nezadovoljnicima osmislio unutarnju pobunu. Klišani su naime istovremeno napali osmansku posadu u tvrđavi i otvorili vrata tvrđave Gvozdanovićevoj sakrivenoj vojsci pa je Klis munjevitom akcijom oslobođen bez većih žrtava na obje strane. Gvozdanović je odmah iz grada poslao glasnika Kružiću koji je boravio u Krapnju. Došavši u Klis, Kružić je dao smaknuti sve zatečene osmanske vojnike, a dvojicu je sinova livanjskog paše poštedito zbog otkupnine. Dao je objesiti i franjevca koji je posredovao prilikom predaje grada Queriniju, zbog čega se Kružić morao pravdati i kod pape.⁵⁰

No, osmanska utvrda u Solinu i dalje je prijetila Klisu. Premda je u oslobodilačkoj akciji dopremljena pomoć Klisu, posada je vrlo brzo ostala bez hrane i materijalne pomoći, pa je Kružić zatražio pomoć od kapetana u Senju i Rijeci. Ta se vijest proširila do Osmanlije i Mlečana, iako ju je Kružić poslao tajnim kanalima. Najavio je i da će pljačkanjem zaleđa Šibenika i Obrovca pokušati riješiti problem. Pomoć u ljudstvu je pristigla brodovima u Solin, gdje je noću došao i Kružić sa svojom vojskom te je pod okriljem noći opkolio solinsku utvrdu i čekao jutro kada su Osmanlije otvorili vrata. U nezadrživom naletu je ušao u grad i razorio ga te poubijao sve preostale osmanske posadnike. O toj je pobjedi obavijestio kraljevog poklisara u Rimu Andriju de Burgo, s čime je htio pokazati kako je novac dobiven od pape iskorišten u dobre svrhe. U poduhvatu su mu zasigurno pomagali i Trogirani i Splitsani na koje se tužio skradinski dizdar. Ova pobjeda je motivirala Klišane da nastave s taktikom pljačkanja osmanskih Vlaha i pustošenja osmanskoga susjednog graničnog

⁵⁰ Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae (1531-1540.)*, vol. 2, ser. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 38, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1916., dok. 139, str. 127-128; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 143; Jurković, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 159-160.

prostora.⁵¹ Nakon ove bitke, senjski kapetan Erazmo Sauer se potužio na Petra Kružića, zbog loše raspoređenog plijena nakon razaranja osmanske utvrde. Intervenirao je i sam kralj te je naredio Kružiću da se polovina plijena preda Saueru, što je Kružić shvatio kao nepravedan zahtjev te se nije odazvao kraljevoj zapovijedi.⁵² Mnoge su optužbe dolazile na račun Petra Kružića. Tako mu se i zamjeralo što prima prebjegce (uskoke) iz “Turske” te ih pomaže, a oni potom s njegovim ljudima upadaju na osmansko područje, pljačkaju ga i plijen navodno nose na teritorij Mletačke Republike gdje ga međusobno dijele. Kružić se stoga morao pravdati i pred kraljem i pred mletačkim lokalnim vlastima, koje su se pak pravdale pred osmanskim vlastima. Nikome nije bilo na toj tromeđi u interesu da Kružić konstantno “izaziva” rat pa mu je i kralj zapovjedio da “održava mir s Turcima i Mlečanima”. Njegovi vojnici naravno toga se nisu pridržavali. Osmanlijama su vraćali istom mjerom i tako “zarađivali” plaću, koja od kralja nije dolazila. Zbog optužbi koje su se množile, kralj je na koncu tražio od Kružića da vrati sve što je oteto Mlečanima te da više ne plijeni mletačko brodovlje premda je znao u kakvoj se situaciji nalaze Klišani koji su to činili jer ih sam nije na vrijeme isplaćivao. Poput kralja, i Kružić je znao što se događa na terenu i što rade njegovi vojnici. No izbora nije imao. Mogao je jedino prešutno dozvoliti im da pljačkanjem održe Klis na životu ili da ih raspusti i preda Klis neprijatelju.⁵³

Hrvatski plemići kojima je bilo dosta kraljevog nemara su na saboru u Topuskom 1535. godine donijeli zajedničke zaključke te odgovorili kralju da: *vрати повелју, којом су га на Cetinu изабрали за краља, а они ће њему ону, којом су његови покљисари зајамчили Хрватској стара права и обећали разне полакшице и помоћ за одбрану земље.*⁵⁴

Kružić se kralju opravdao kada su se Mlečani potužili da su u trogirskom kotaru, u selu Zbiču, Kružićevi ljudi oteli goveda, konje i ovce Vlasima koji su ih doveli na ispašu. Petar Kružić je tada odgovorio da sve oni koji žive preko brda smatra “Turcima”. Kralj je ipak poslao svoje povjerenstvo da preispita situaciju u Klisu te je i Kružić poslao pismo u kojem se opravdava kralju za svoje postupke. Kralj je dobio i

⁵¹ Detaljnije u: Perojević, *Petar Kružić...*, str. 145.

⁵² Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 148, str. 137-138; isto, dok. 190, str. 174-176; isto, dok. 197, str. 180.

⁵³ Isto, dok. 213, str. 198-200.

⁵⁴ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 175.

izvješće povjerenstva na čelu s Jerolimom Zadraninom (Zara), ali je ipak povjerovao Kružiću. Cijela se situacija rasplesla tako da je sve ostalo po starom – pusta obećanja kralja i nategnuti ili nikakav mir između Mlečana, Petra Kružića i Osmanlija.⁵⁵ Na koncu je kralj pozvao Petra Kružića na Uskrs 1536. u Beč, ali se ovaj nije mogao odazvati pozivu jer je bio u opkoljenom Klisu. Kružić je stoga zamolio Jerolima Zadranina da dojavu kralju stanje na terenu, te da Mlečani neutralnim stavom zapravo podupiru osmansku opsadu Klisa.⁵⁶ Kružićeve su "ruke bile vezane" mletačko-osmanskim primirjem. Kao primjer takva stanja, Jerolim je opisao kralju ponašanje trogirskog kneza, Mlečanina, koji se neprijateljski ponašao prema Klisu. On je inzistirao da nitko iz Klisa ne izlazi niti ulazi premda je Klis bio u osmanskom okruženju. Zasigurno je Kružiću bilo teško čuvati Klis od Osmanlija kojima su pomagali Mlečani i opravdavati se istovremeno nemarnom kralju.

8. POČETAK KRAJA

Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo je dočekalo nove napade osmanske vojske. Opustošili su Slavoniju, osvojili Požegu 1536. i odveli u ropstvo oko 60.000 ljudi. Dok je Slavonija padala u ruke Osmanlija, Petar Kružić je pokušavao izbjeći osmanske i mletačke zasjede, ali i poduzimati ofenzivne akcije. U lipnju 1536., poslao je svoje ljude na Neretvu, unutar osmanskog teritorija da nanose štetu. U tom pohodu nisu štedjeli nikoga – pljačkali su, ubijali, palili i oteto spremili na brodove. Mjesto koje je stradalo u ovom prodoru je bila Gabela. Taj čin opisuje tadašnji splitski knez u svom izvješću, te navodi dalje da će Kružić kada se vrati u Klis nastaviti sa svojim (ne)dijelima i da mu se priključuje sve više, u tekstu navodi "zlotvora".⁵⁷ Splitski knez pretjeruje kada Kružića i uskoke opisuje kao običnu bandu. Hvali se potom da je naredio svojim ljudima da po njihovom povratku u solinsku luku zapale lađu s kojom su uskoci išli na neretvansko područje. Vidjevši što se događa, Klišani su "počeli bjesniti" i krenuli su osvetnički pljačkati predgrađe Splita. Petar Kružić se opet morao pravdati kralju zbog optužbi splitskog kneza. U pismu kralju 5. rujna 1536. piše Kružić ovako: *Ono, što se u Splitu dogodilo, zbiljo se protiv moje volje, jer kad je ono bio*

⁵⁵ Usp. Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 238, str. 226-235; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 175-176.

⁵⁶ Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 280, str. 273-275.

⁵⁷ Usp. *isto*, dok. 283-285, str. 277-279; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 185.

zapaljen moj brod, moji službenici, rasrđeni zbog nepravice, koja se čini u luci prejasnog veličanstva, počiniše ono, što učiniše; ali ja sam kao dobar kršćanin sve ono vratio i do najmanje sitnice nadoknadio.⁵⁸ Kralj nakon tog incidenta više nije opominjao Kružića, ali su mletački knezovi Trogira i Splita i nadalje stvarali probleme Kružiću. Nakon tih nemilih događaja se Kružić sklonio u Lupoglav.

U Lupoglavu mu je došla vijest da Osmanlije iznova žele osvojiti Klis te da grade novu utvrdu i da neki kliški uskoci imaju u planu izdati Klis nezadovoljni neredovitim plaćama. Kako su Osmanlije, na čelu sa Husrevbegom imali uspjehe u Slavoniji, vratili su se u Bosnu i već su se 31. kolovoza 1536. nalazili pod Klisom. Splitski je knez zasigurno dojavio Osmanlijama da Kružića nema u Klisu, te su okružili Klis obnovivši solinsku utvrdu, drugu utvrdu nadomak Klisa u Ozrini i treću u Kučinama. Kružić je odmah intervenirao i poslao pismo kralju, moleći ga za pomoć. Odlučio je Kružić krenuti ravno k njemu, jer se nije mogao zbog Mlečana morem vratiti se u Klis. Kralj je primio pismo i bodrio Kružića te ga pozvao k sebi da se dogovore oko isplate i daljnjeg djelovanja.⁵⁹ No, kako je osmanski pritisak bio sve jači, Kružić se nije mogao pojaviti pred kraljem, nego je poslao svoga poslanika. Kralj Ferdinand ga je bodrio i zapovijedio da svim silama čuva Klis.⁶⁰ Očigledno je Ferdinand potaknut molbama i vapajima iz cijele Hrvatske i Slavonije, shvatio da više nije vrijeme za pusta obećanja. Pokušavajući riješiti stvar diplomatski, poslao je pismo smederevskom sandžaku Mehmetbegu i sultanu Sulejmanu i poslao je svoga vrhovnog kapetana Ivana Kacijanera u Slavoniju. Osmanlije su imali jasan plan, zatvoriti more da Klisu ne dođe pomoć i odvući pažnju kraljevoj vojsci u Slavoniji, da ni kopnom nebi pristigla pomoć. Jedino što je ostalo Petru Kružiću je bilo obratiti se papi u Rim. Poslao mu je pismo, 4. listopada, moleći ga za pomoć i objašnjavajući da ako padne Klis, pasti će i cijela Dalmacija te da će time u opasnost doći i prekojadransko Napuljsko Kraljevstvo.⁶¹ Papa je reagirao hvaleći Kružićeve junačke pothvate i poslao mu je pomoć u hrani i novcu te je upozorio i kralja Ferdinanda na njegovu dužnost. On je i dalje diplomatski pokušavo spriječiti sultana, ukazujući mu na to da povuče svoje snage iz Slavonije i s prostora podno Klisa. Naravno, radio je

⁵⁸ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 187, prema: Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 302, str. 295-297.

⁵⁹ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 189, prema: Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 307, str. 302-303.

⁶⁰ *Isto*, dok. 338, str. 333-334.

⁶¹ Ferencz Kollányi, "Regesták a római és parmai levéltárakból" [Regesta dokumenata arhiva u Rimu i Parmi], *Történelmi tár*, új folyam 6 (1905.), str. 328.

to misleći da će diplomatskim pritiskom otkloniti privremeno opasnost, ali bilo je prekasno. Posada u Klisu se jedva držala bez Kružića i bez kraljeve pomoći.⁶²

9. PAD KLISA I SMRT PETRA KRUŽIĆA

Građani Klisa 7. studenog 1536. šalju pismo papi i žale se kako im godinama život u opasnosti i da ih je većina već bila u “turskom ropstvu”. Žale se na splitski i trogirski kaptol kako nedaju Klisu da dobije samostalnu župu. Ne vide pomoć u Ugarskoj, ali ni u Italiji, te ga mole za pomoć. Kralj se također oglasio pohvalama za njihovu ustrajnost i junaštvo te kako ih čekaju nagrade i pomoć. Ostali su opkoljeni sa svih strana, a Petar Kružić nema pristupa Klisu. Krajem siječnja 1537., šibenski biskup Ivan Statilić javlja kapetanu ankonitanske luke, da su Osmanlije obustavili napad na Klis, ali da će se vratiti čim budu bolji vremenski uvjeti. Moli ga za pomoć za koju se biskup obratio i papi. Bio je to zadnji vapaj Klišana prema kršćanskom svijetu!

Perojević u svojoj monografiji opisuje junački “megdan” prije posljednjeg napada Osmanlija na Klis. Između “Turčina” imenom Bakota, koji je Klišane nazivao kukavicama, i Kružićeva paža Miloša Priževića. Iako je Bakota bio jači, zapovjednik kliške tvrđave dopustio je Milošu da se ogleda u dvoboju s Bakotom. Saznajemo da je Miloš odsjekao nogu Bakoti, a potom i glavu koju je slavodobitno donio u Klis. No, junaštvo je pojedinca bilo uzaludno, jer su Osmanlije nastavile s opsadom Klisa, po svemu sudeći već u veljači.⁶³

U to vrijeme, u Senju se počela okupljati kraljeva vojska kako bi bila poslana Klisu u pomoć. Kružić je također okupio postrojbu sastavljenu od svojih službenika i uskoka. U ožujku 1537. kralj Ferdinand je poslao 3.000 njemačkih vojnika pod zapovjedništvom grofa Nikole Thurna, koji se trebao pridružiti Kružiću. Ni papa nije zaboravio na Klis te je po Luki Jakinjaninu (Jakin, starohrv. ime za Anconu), poslao na brodovima 700 ljudi, topova, praha i hrane. Nikola Thurn i Kružić su krenuli iz Senja, a Luka iz Ancone (Jakina), te su se trebali sastati na moru. No, Luka je zakasnio. Uskoci su to čekanje iskoristili te su počeli gusariti po moru. U tom

⁶² Jurković, “*Veliki i osobit razbojnik...*”, str. 160.

⁶³ Perojević, *Petar Kružić...*, str. 197.

pljačkanju orobili su grčke trgovce koji su plovili na Lošinj, ali i dubrovačku lađu na kojoj su ubili dubrovačkog plemića Marka Glumca-Radu, te mletačku lađu koja je putovala za Ulcinj. Zapovjednici tih bakarskih uskoka bili su Matej Tvrdoslavić i Ivan Zura. Sastavljena vojska od Hrvata, Talijana i Nijemaca na čelu s Kružićem i Thurnom stigla je u solinsku luku u noći između 11. i 12. ožujka. Čim su se iskrkali, Kružić je odmah krenuo na osmanske utvrde (najvj. u Ozrini i Kučinama), te ih je razorio. Upali su potom i u treću u Solinu. Iznenada se na solinskom polju pojavila vojska s Murat-begom i Malkoč-begom, koja je brojila 1.000 pješaka i 1.000 konjanika. Zbog siline napada, Talijani i Nijemci su se uplašeni počeli nekontrolirano povlačiti prema svojim brodovima...

Uzaludno je pokušavao Petar Kružić zaustaviti riječima i gestama vojnike koji su bježali. U tome su i Hrvati krenuli bježati prema lađama. Uzjahao je na konja i krenuo prema obali te se ukrcao na jedan od tih brodova. No, brod je već bio prekrcat vojnicima, a more plitko tako da se nasukao na obali. To su iskoristili osmanski vojnici, nasrnuli su na brod i u borbi su prepoznali Petra Kružića. Navalili su na njega, nadjačali ga i ubili. Janjičarski aga, Atil-aga, odrubio mu je glavu i ostavio tijelo u lađi, a glavu je slavodobitno odnio Murat-begu na dar. Ostali brodovi su otplovili s Thurnom, Lukom Jakinjaninom i preostalim vojnicima, ne znajući da je Kružić poginuo. U Klisu se još mala posada držala, a Murat-beg da ih preplaši i obeshrabri, dođe pred Klis s glavom Petra Kružića i pozove ih na predaju obećavši im život i slobodan izlaz iz grada. Kako su Osmanlije u rukama imali i jedini izvor vode, a ponestalo im je i hrane, Klišanima ništa drugo nije preostajalo. Klis je dakle 12. ožujka 1537. pao Murat-begu u ruke. Klišani su uzevši ključeve grada pod oružjem napustili grad i raspršili se na sve strane. Većina uskoka se ipak sklonila u Senj. Tako je pala posljednja protuosmanska utvrda u južnoj Hrvatskoj. Postala je središtem sandžaka sa prvim sadžakbegom, osvajačem Murat-begom.

Bježeći pred Osmanlijama, kršćanska vojska u brodovima dovezla je i tijelo Petra Kružića u Senj, ne znajući da je Klis pao. Pisali su kralju o smrti Kružića, ali i ne o padu Klisa. Kralj je čak poslao Klišanima pismo bodreći ih i iznova im obećavajući pomoć. Grof Thurn u svom izvješću okrivljuje papinsku vojsku koja je kasnila osam dana, te kada je došla nije donijela teške topove za razbijanje zidina već samo lake. Još neko vrijeme je kralj bio u uvjerenju da Klis nije pao. Sam papa Pavao III. je bio šokiran viješću o padu Klisa te je pokornički iz Vatikana hodočastio u crkvu sv. Marka

i Blažene Djevice Marije u Rimu šaljući hitan apel kršćanskim vladarima širom Europe da se izmire i da pomognu u obrani od nevjernika.⁶⁴

10. NAKON SMRTI PETRA KRUŽIĆA

Glava Petra Kružića, koju je za 100 zlatnih ugarskih florena otkupila njegova sestra Jelena, pokopana je u zavjetnoj crkvi Blažene Djevice Marije na Trsatu. Kasnije će, tek 1539. njegovo tijelo biti pokopano u dostojnu grobnicu i papinim dopuštenjem, a Kružićevom željom za života, podignuti kapelu u kojoj je sahranjen.⁶⁵ Na nadgrobnoj je ploči uklesan, ali već izlizan ovaj natpis preveden s latinskog: *Ova kamenita ploča pokriva kosti Petra Kružića, kojeg Turci, jaoh, pogubiše. Dok je on bio živ, Senj i Klis nikad se ne bojahu Turaka. Zemlja uze njegovo tijelo, i nebo dušu, njegovo junaštvo raznosi po svijetu neumrla slava. – Ovaj je natpis postavljen na grob slavnog Petra Kružića g. 1537.*⁶⁶ Mnogi velikaši su se požurili nakon smrti Petra Kružića, da molbama kralju zadobiju njegove posjede.⁶⁷ Naime, Petar Kružić je oženio Jeronimu iz znamenite slavonske plemićke obitelji Vragovića, ali je ona preminula, kao i stariji im sin, još za Petrova života. Stoga se Jelena, Petrova sestra, nakon njegove smrti pojavljuje se kao upraviteljica gospoštije Lupoglav. Njezin je muž, Juraj Vragović, pak upravljao utvrdom i gradom Sokol na rijeci Uni, posjedom koji je Petar naslijedio adoptivnim ugovorom s Grgurom Orlovčićem. Već smo spomenuli da je Petar Kružić još 1527. godine zakupio od kralja Ferdinanda gospoštiju i tvrđavu grad Lupoglav za 10.760 ugarskih florena. Jelena se s obitelji već za sukoba Ferdinanda i Zapolje sklonila u Lupoglav, te je ona u tom gradu napisala svoj "teštament". Na koncu je ona skrbrila i o preživjelim Petrovim sinovima, legitimnom Jurju i nelegitimnom Ivanu. Jurju se gubi trag u izvorima, a Ivana je "ozakonio" kralj Ferdinand (1550.) te je on postao nasljednikom obiteljske baštine. Ivan je 1555. ponovo uzeo od kralja Ferdinanda Lupoglav u desetogodišnji zakup, koji je obnovio i

⁶⁴ Opširan opis pada Klisa i događaja koji su netom uslijedili s navedenim izvorima vidi u: Perojević, *Petar Kružić...*, str. 197.-201.

⁶⁵ Kollányi, "Regesták...", str. 336; Perojević, *Petar Kružić...*, str. 202.

⁶⁶ Mijatović, "Petar Kružić...", str. 33.

⁶⁷ Usp. primjerice: Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae...*, vol. 2, dok. 340, str. 335; Ferdo Šišić, *Acta comitialia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 2, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 36, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915., dok. 52, str. 77-78.

1565. te ga zatim prepustio na upravu svojoj rođakinji, kćerki Jeleninoj, Margareti.⁶⁸ Mnoge uskočke obitelji su naselile područje oko Lupoglava, kao i oko Senja.⁶⁹ Ponijevši sa sobom ključeve grada Klisa, zavjetovali su se da će kad-tad osloboditi Klis. Uspjelo im je nakratko to učiniti 1596., ali konačno se oslobođenje dogodilo 1648. za vrijeme Kandijskog rata, kada uskoka više nije bilo i kada ga osvajaju Mlečani na čelu sa Vukom Mandušićem i Stipanom Sorićem.

Osmanski kapetan Klisa imao je za zadaću nadzirati kretanje između Bosne i dalmatinskih gradova, samim time sprječavati krijumčarenje. Padom posljednje utvrde na jugu Kraljevstva, cijela Dalmacija je završila pod Osmanskom vlašću, osim mletačkih gradova na obali, te je dogovorena granica između mletačkih gradova i Osmanskog Carstva.

⁶⁸ O članovima obitelji Petra Kružića te o obiteljima njegovih sestara detaljnije s navedenim izvornim podacima u: Ivan Jurković, "Prozopografska analiza 'teštamenta' gospe Jeleni, sestri pokojnoga kneza Petra Kružića", u: Neven Budak (ur.), *Raukarov zbornik: Zbornik u čast Tomislava Raukara*, Zagreb: FF Press, 2005., str. 383-387; *isti*, "Veliki i osobit razbojnik...", str. 174-177.

⁶⁹ Primjerice o Gvozdanovićima kao jednoj takvoj obitelji vidi: Ivan Jurković, "O bosanskim doseljenicima u Istru (15. – 16. st.)", *Istarska danica*, god. 2016., Pazin: "Josip Turčinović" d.o.o., 2015., str. 88-90.

11. ZAKLJUČAK

Gotovo od djetinjstva život je Petra Kružića bio posvećen ratovanju protiv Osmanlija. Jedno od najburnijih je zasigurno 16. stoljeće u hrvatskoj povijesti, te je samim time u danim okolnostima rađalo ljude koji su ginuli za ideale, prije svega za vjeru i domovinu. Život na konstantno ratom ugroženoj granici formirao je ljude na poseban način. Na njoj su se u više naraštaja mijenjali branitelji stasali iz različitih društvenih slojeva. U početku su dolazili mahom iz plemenitih obitelji da bi gubicima opterećeni ti isti plemenitaši prihvaćali u svoje postrojbe mladiće iz nižih društvenih slojeva. Uostalom, na Petra Kružića se već tada gledalo kao na "oca uskoka". Uspostavom stabilnih granica između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva krajem tog stoljeća branitelji se različita vjerskog i etničkog podrijetla formiraju kao poseban društveni sloj – u krajišnike ili graničare. Promatrajući djelovanje Petra Kružića i "njegovih uskoka" može se zaključiti da iz velikih politika kao žrtve u pravilu ispadaju oni mali i slabiji, koji možda i nisu igrali velike uloge, ali su svojim buntom izraženim u (ne)opravdanom nasilju svakako ostavili trag u svijesti uže i šire zajednice kojima su pripadali. Petar Kružić, koji se nalazio u takvoj situaciji kao kapetan i zapovjednik Klisa, posljednje ugarsko-hrvatske utvrde na jugu, često je bio žrtvom politike Mletačke Republike, Osmanskog Carstva, pa i svojega kralja koji ga je "tapšao po ramenu" i davao mu – ništa osim obećanja. Unatoč tomu, odlučio je uzeti stvar u svoje ruke i svim sredstvima ispuniti svoju, pokazalo se, životnu misiju.

12. LITERATURA

- 1) Bojničić, Ivan, "Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku. Iz kraljevskih registraturnih knjiga *Libri regii*", *Vjesnik Kr. hrv.-dalm.-slav. zemaljskoga arkiva*. god. 7, sv. 3 (1905.), str. 178-208.
- 2) Budak, Neven – Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- 3) Hodinka, Antal – Thalóczy, Lajos, *A horvát véghelyek oklevéltára* [Spomenici Hrvatske krajine], *Monumenta Hungariae historica – Diplomataria*, vol. 31, Budimpešta: A Magyar tudományos akadémia könyvkiadóhivatalában, 1903.
- 4) Jurković, Ivan, "Prozopografska analiza 'teštamenta' gospe *Jeleni, sestri pokojnoga kneza Petra Kružića*", u: Neven Budak (ur.), *Raukarov zbornik: Zbornik u čast Tomislava Raukara*, Zagreb: FF Press, 2005., str. 381-419.
- 5) Jurković, Ivan, "*Veliki i osobit razbojnik* u službi pape. Petar Kružić, kapetan najjužnijeg dijela protuosmanskoga obrambenog sustava Hrvatske", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU*, vol. 25 (2007.), str. 153-181.
- 6) Jurković, Ivan, "*Pop Šimić, opat molstira* sv. Petra u šumi – posredničke uloge raseljenog svećenika, kliškog potkneza i bilježnika za trajanja osmanske ugroze", u: Neven Budak (gl. ur.), *Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim skupinama*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: 2. *istarski povijesni biennale*, sv. 2, Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, 2007., str. 109-129.
- 7) Jurković, Ivan, "Crvljivi biškoti i slastice – hrana i branitelji na istočnojadranskom Predziđu kršćanstva u 16. st.", u: Marija Mogorović Crljenko – Elena Uljančić-Vekić (gl. ur.), *Cerealia, oleum, vinum...: kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: 3. *istarski povijesni biennale*, sv. 3, Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli –Zavičajni muzej Poreštine, 2009., str. 99-106.

- 8) Jurković, Ivan, "O bosanskim doseljenicima u Istru (15. – 16. st.)", *Istarska danica*, god. 2016., Pazin: "Josip Turčinović" d.o.o., 2015., str. 88-90.
- 9) Klaić, Vjekoslav, *Acta Keglevichiana annorum 1322-1527, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 42, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1917.
- 10) Kollányi, Ferencz, "Regesták a római és parmai levéltárakból" [Regesta dokumenata arhiva u Rimu i Parmi], *Történelmi tár*, uj folyam 6 (1905.), str. 311-376.
- 11) Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Acta Croatica – Listine hrvatske*, vol. 1, Zagreb: Gaj, 1863.
- 12) Kukuljević Sakcinski, Ivan, "Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali. Brani tratti dei diari manoscritti di Marino Sanudo", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, sv. 8 (1865.), str. 1-256.
- 13) Laszowski, Emilij, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae (1526-1530.)*, vol. 1, ser. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 35, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1914.
- 14) Laszowski, Emilij, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae (1531-1540.)*, vol. 2, ser. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 38, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1916.
- 15) Lopašić, Radoslav, *Bihać i Bihaćka Krajina: mjestopisne i poviestne crtice*, Zagreb: Matica hrvatska, 1890.
- 16) Margetić, Lujo, "Cetinski sabori u 1527.", *Senjski zbornik*, sv. 17 (1990.), str. 35-44.
- 17) Mijatović, Anđelko, "Petar Kružić – kliški i senjski kapetan", *Senjski zbornik*, sv. 17 (1990.), str. 25-34.
- 18) Perojević, Marko, *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa*, Zagreb: Matica hrvatska, 1931.

- 19) Šurmin, Đuro, *Acta Croatica – Hrvatski spomenici I, od 1100-1499.*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1898.
- 20) Šišić, Ferdo, *Acta comitialia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (1526-1536.)*, vol. 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 33, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1912.
- 21) Šišić, Ferdo, *Acta comitialia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 2, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 36, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915.
- 22) Thallóczy, Lajos – Horváth, Sándor, *Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum. Comitatum: Dubicza, Orbász et Szana (1244-1710)*, *Monumenta Hungariae historica – Diplomataria*, vol. 36, Budimpešta: A Magyar tudományos akadémia könyvkiadó-hivatalában, 1912.

13. SAŽETAK

Upadi osmanske vojske na područje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva zasigurno su ostavili trag u nacionalnoj povijesti. Burno 16. stoljeće izrodilo je velike ratnike, jedan od njih bio je Petar Kružić, koji je u brojnim vojnim akcijama to dokazao, te cijeli život posvetio obrani Kraljevstva. Njegova zadaća, obrana posljednjeg utvrđenog grada Klisa na jugu Kraljevstva nije bila ni malo lagana, samim time što se nalazila na križanju tadašnjih sila, između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Tu situaciju je također otežavala nezainteresiranost kralja u Beču. Unatoč teškim uvjetima ipak je čuvao grad sve do svoje smrti, kada i grad pada u ruke neprijatelja. Oblikovan životom na granici, svojim primjerom postavio je temelje uskocima, te je i sam nazvan "otcem uskoka".

Ključne riječi: Osmanski napadi, Petar Kružić, Klis, obrana

14. SUMMARY

The Ottoman Army's invasions of the territory of the Kingdom of Hungary and Croatia have undoubtedly left a mark on Croatian national history. The turbulent 16th century brought forth great warriors, one of them being Petar Kružić, who proved his significance in numerous military actions and who dedicated his entire life to defending the Kingdom. His main task – the defence of the last fortified city, the city of Klis in the south of the Kingdom – was in no way easy, as it was situated at the intersection of two major powers at the time, the Ottoman Empire and the Republic of Venice. The situation was additionally hampered by the disinterest of the King in Vienna. Despite all the difficult conditions, he managed to sustain the city until his death, after which the city fell into the hands of the enemy. Formed by the life on the border, by his example he laid the foundations for the development of the Uskok army, which is why he was called “The Father of Uskoks”.

Key words: Ottoman Army's invasions, Petar Kružić, Klis, defence